

Karol Weitz

W kwestii właściwości sądu drugiej instancji do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych

Palestra 50/7-8(571-572), 223-229

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Prawo cywilne

W KWESTII WŁAŚCIWOŚCI SĄDU DRUGIEJ INSTANCJI DO WZNOWIENIA POSTĘPOWANIA Z PRZYCZYN RESTYTUCYJNYCH

Właściwość sądu do wznowienia postępowania cywilnego uregulowana jest w art. 405 k.p.c. Do wznowienia postępowania z przyczyn nieważności oraz na podstawie przewidzianej w art. 401¹ k.p.c. właściwy jest sąd, który wydał zaskarżone orzeczenie, a jeżeli zaskarżono orzeczenia sądów różnych instancji, właściwy jest sąd instancji wyższej (art. 405 zd. 1 k.p.c.). Z kolei do wznowienia postępowania na innej podstawie właściwy jest sąd, który ostatnio orzekał co do istoty sprawy (art. 405 zd. 2 k.p.c.). Przepis art. 405 zd. 2 k.p.c. odnosi się do tzw. restytucyjnych przyczyn wznowienia postępowania, określonych w treści art. 403 k.p.c. Ustawodawca określając właściwość sądu do wznowienia postępowania z tych przyczyn wskazał, że jest to „sąd, który ostatnio orzekał co do istoty sprawy. Powstaje pytanie, kiedy wznowienie postępowania z przyczyn restytucyjnych należy do właściwości sądu drugiej instancji. W szczególności kwestią jest, czy sąd drugiej instancji jest właściwy do wznowienia postępowania na podstawie art. 405 zd. 2 k.p.c., jeżeli w sprawie nastąpiło oddalenie apelacji, co prawomocnie zakończyło postępowanie.

Problem przedstawiony powyżej był aktualny już na tle art. 447 zd. 2 Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. („d.k.p.c.”), który był dosłownym odpowiednikiem art. 405 zd. 2 k.p.c. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 26 kwietnia 1935 r., C. III. 270/35¹, stwierdził, że do wznowienia postępowania na podstawie art. 447 zd. 2 d.k.p.c. jest właściwy sąd pierwszej instancji, jeżeli sprawa została ukończo-

¹ Zb. Urz. 1935, poz. 500.

na prawomocnym wyrokiem tego sądu, sąd drugiej instancji, jeżeli sprawa została ukończona w drugiej instancji wyrokiem merytorycznym, który albo nie został zażarżony, albo został zażarżony, lecz skarga kasacyjna nań została odrzucona albo oddalona; wreszcie Sąd Najwyższy, jeżeli wydał wyrok merytoryczny na podstawie art. 439 d.k.p.c.² Sąd Najwyższy podkreślił w omawianym orzeczeniu, że przez orzeczenie co do istoty sprawy art. 447 d.k.p.c. rozumie rozstrzygnięcie merytoryczne, wyrok, który na podstawie ustalonego stanu faktycznego rozstrzyga spór, orzeka o żądaniu pozwu. Według Sądu takimi wyrokami były wyroki sądu pierwszej instancji, uwzględniające powództwo w całości lub w części i oddalające je, wyroki sądu drugiej instancji, zatwierdzające lub zmieniające wyżej wymienione wyroki pierwszej instancji, wreszcie wyroki Sądu Najwyższego, wydane na podstawie art. 439 d.k.p.c. bez odesłania sprawy sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania. Podkreślenia wymaga, że Sąd Najwyższy uznał, iż orzeczeniem co do istoty sprawy w rozumieniu art. 447 zd. 2 d.k.p.c. był wyrok sądu drugiej instancji zatwierdzający wyrok sądu pierwszej instancji. Warto w związku z tym podkreślić, że art. 408 § 1 d.k.p.c. stanowił, iż sąd drugiej instancji rozpoznając sprawę w granicach wniosków apelacyjnych mógł zatwierdzić lub uchylić albo zmienić wyrok sądu pierwszej instancji w całości lub w części. Zatwierdzenie wyroku sądu pierwszej instancji było więc odpowiednikiem oddalenia apelacji zgodnie z art. 385 k.p.c.

W nauce okresu międzywojennego omawiana kwestia z reguły nie była rozważana w sposób bezpośredni³. Z pewnych wypowiedzi można jednak wnioskować, że według ich autorów sąd drugiej instancji był właściwy do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych, gdy oddalił apelację i orzeczenie to uprawomocniło się⁴. Niekiedy pogląd ten był wyrażany wprost⁵.

Po zmianach systemu środków odwoławczych dokonanych na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych⁶, w wyniku których zastąpiono system trójinstancyjny z apelacją i skargą kasacyjną systemem

² Przepis ten był odpowiednikiem obecnego art. 398¹⁶ k.p.c., aczkolwiek jego brzmienie było nieco inne.

³ Rozpatrywano natomiast najczęściej kwestię, czy i kiedy Sąd Najwyższy mógł być uznany za orzekający co do istoty sprawy przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej i właściwy do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych, por. np. W. Piasecki, J. Korzonek, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, Miejsce Piastowe 1931, s. 949; J. J. Litauer, *Komentarz do procedury cywilnej*, Warszawa 1933, s. 273. Zob. także G. Wusatowski, *Wznowienie postępowania w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1932, nr 4–5, s. 177.

⁴ Por. M. Allerhand, *Kodeks postępowania cywilnego*, Lwów 1932, s. 472; L. Peiper, *Kodeks postępowania cywilnego*. Część I, t. II, Kraków 1934, s. 923.

⁵ Tak np. W. A. Bartz, *Właściwość sądów do wznowienia postępowania na podstawie art. 445 k.p.c.*, „Głos Prawa” 1938, nr 1–2, s. 83–84. Zob. także J. Tauber, *Kilka uwag na temat wznowienia postępowania z art. 445 k.p.c.*, „Głos Prawa” 1938, nr 9–10, s. 613–616.

⁶ Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.

dwuinstancyjnym z rewizją, Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 6 listopada 1953 r., II C. 1293/53⁷, przyjął, że rozpoznanie przez Sąd Najwyższy rewizji od wyroku sądu pierwszej instancji, w wyniku czego nastąpiło oddalenie rewizji, nie jest rozpoznanie istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zd. 2 d.k.p.c.⁸ i że Sąd Najwyższy byłby powołany do rozpoznania skargi o wznowienie postępowania tylko wtedy, gdyby w wyniku rewizji zmienił wyrok sądu pierwszej instancji. Pogląd ten został podtrzymany w uchwale z 16 grudnia 1954 r., 2 CO 61/54⁹ i w orzeczeniu z 19 listopada 1957 r., 1 CZ 198/57¹⁰. Warto podnieść, że uzasadniając to stanowisko Sąd Najwyższy odwołał się do funkcji rewizji jako środka odwoławczego, która polegała wyłącznie na kontroli zasadności i legalności orzeczeń sądów pierwszej instancji, z wyjątkiem sytuacji, w której sąd rewizyjny wyjątkowo mógł orzekać reformatoryjnie¹¹.

W pierwotnej wersji art. 405 k.p.c. nie było szczególnej regulacji właściwości sądu do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych. Przepis ten przewidywał jedynie, że do wznowienia postępowania właściwy był sąd, który wydał zaskarżony wyrok; gdy zaskarżono wyroki różnych instancji, właściwy był sąd instancji wyższej. Rozpatrywany problem był więc nieaktualny, albowiem dla każdego przypadku wznowienia postępowania właściwość sądu oceniano według tej samej reguły, która nie nawiązywała do kwestii, który sąd ostatnio orzekał co do istoty sprawy w postępowaniu prawomocnie zakończonym¹². Obecne swe brzmienie art. 405 k.p.c. uzyskał na mocy ustawy z 1 marca 1996 r.¹³ – dodano do niego zdanie drugie, odnoszące się do właściwości sądu do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych. Powrót do regulacji przewidzianej wcześniej w art. 447 zd. 2 d.k.p.c. spowodował, że omawiane zagadnienie ponownie zaczęło mieć znaczenie. W orzecznictwie i doktrynie zarysowały się dwa przeciwstawne nurty wykładni art. 405 zd. 2 k.p.c.

Według pierwszego z nich, jeżeli sąd drugiej instancji oddala apelację, wówczas

⁷ Orzeczenie przywołane bez podania miejsca publikacji w omawianej poniżej uchwale z 16 grudnia 1954 r.

⁸ Taką numerację art. 447 d.k.p.c. uzyskał w wyniku nowelizacji z 20 lipca 1950 r.

⁹ OSN 1957, z. 1, poz. 3. Sąd Najwyższy przyjął, że jeżeli sąd rewizyjny rewizję oddalił, do wznowienia postępowania na innej podstawie niż z przyczyn nieważności właściwy jest sąd pierwszej instancji także wtedy, gdy sąd rewizyjny przeprowadził dowody z dokumentów.

¹⁰ NP 1958, nr 7–8, s. 185.

¹¹ Zob. uzasadnienie uchwały z 16 grudnia 1954 r., 2 CO 61/54, OSN 1957, nr 1, poz. 3. W doktrynie pogląd Sądu Najwyższego zaakceptował W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część szczegółowa*, Warszawa 1959, s. 265.

¹² M. Sawczuk, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970, s. 120.

¹³ Ustawa o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 43, poz. 189 ze zm.).

nie orzeka co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zd. 2 k.p.c., a zatem nie jest właściwy do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych, jeżeli postępowanie zostało zakończone prawomocnie jego orzeczeniem. Stanowisko takie Sąd Najwyższy zajął w postanowieniu z 5 grudnia 1996 r., I PKN 28/96¹⁴; postanowieniu z 14 stycznia 1999 r., II UKN 417/98¹⁵; postanowieniu z 11 kwietnia 2000 r., III CKN 172/00¹⁶; postanowieniach z 26 lipca 2002 r., III AO 18/02¹⁷ i III AO 20/02¹⁸ oraz postanowieniu z 9 lipca 2003 r., IV CO 7/03¹⁹. Za tym stanowiskiem ma przemawiać to, że w przepisach o postępowaniu odwoławczym odróżnić można orzeczenia co do istoty sprawy od innych orzeczeń merytorycznych. Na gruncie tych przepisów sąd orzeka co do istoty sprawy tylko wtedy, gdy wprost (bezpośrednio) rozstrzyga o dochodzonym roszczeniu. Sytuacja taka nie ma miejsca, gdy zapada orzeczenie uchylające zaskarżone orzeczenie lub oddalające wniesiony środek odwoławczy²⁰. Pogląd taki w nauce zaprezentował G. Bieniek²¹.

Przeciwne zapatrywanie zakłada, że sąd drugiej instancji oddalając apelację jest sądem orzekającym co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zd. 2 k.p.c. Zostało ono przyjęte przez Sąd Najwyższy najpierw w postanowieniu z 5 czerwca 2001 r., IV CO 17/01²² i z 22 grudnia 2003 r., III CO 24/03²³. Najpełniejsze jego uzasadnienie zawarte jest jednak w postanowieniu z 21 kwietnia 2004 r., III CZP 11/04²⁴ i w uchwale z 13 stycznia 2005 r., III CZP 77/04²⁵.

W postanowieniu z 21 kwietnia 2004 r. Sąd Najwyższy, zwracając uwagę na to, że określenie „orzeczenie co do istoty sprawy” występuje w kodeksie postępowania cywilnego wielokrotnie w różnych kontekstach (m.in. art. 25 § 2, art. 105 § 2, art. 202 zd. 1 czy art. 386 § 1 i 4), uznał, iż w art. 405 zd. 2 k.p.c. zostało ono użyte celem wskazania sytuacji, w której sąd orzeka merytorycznie, a więc rozstrzyga co do roszczeń (żądań) przedstawionych pod osąd; ponadto chodzi w tym przepisie o ostatnie merytoryczne orzeczenie w sprawie. Dalej Sąd wskazał na cechy postępo-

¹⁴ OSNAPUS 1997, nr 13, poz. 236.

¹⁵ OSNAPUS 2000, nr 6, poz. 254.

¹⁶ Niepubl.

¹⁷ OSNAPUS 2002, nr 21, poz. 1 (wkładka).

¹⁸ OSNAPUS 2002, nr 24, poz. 6 (wkładka). Por. także postanowienie SN z 2 lipca 2002 r., I PZ 47/02, OSNP 2004, nr 9, poz. 159.

¹⁹ Niepubl. Zob. także postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 4 grudnia 1996 r., I ACa 42/96, Apel.-Lubel. 1997, nr 2, poz. 11.

²⁰ Tak w uzasadnieniu postanowienia z 9 lipca 2003 r., IV CO 7/03, niepubl.

²¹ G. Bieniek (w.): *KPC. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2001, art. 405, nb. 8, s. 1506.

²² Niepubl. Por. także postanowienia SN z 5 marca 2001 r. w sprawie III CO 17/01 i z 22 grudnia 2003 r. w sprawie III CO 24/03, niepubl.

²³ Niepubl.

²⁴ OSNC 2004, z. 12, poz. 206. Zob. także uchwałę SN z 23 marca 1999 r. w sprawie III CZP 59/98, OSNC 1999, z. 7–8, poz. 124.

²⁵ MoP 2005, nr 3, s. 166.

wania apelacyjnego (ma ono charakter rozpoznawczy, chociaż jest postępowaniem odwoławczym i kontrolnym), odwołał się do przyjętego w prawie polskim modelu apelacji pełnej i stwierdził, że celem środka odwoławczego w postaci apelacji jest ponowne merytoryczne rozpoznanie sprawy – a nie tylko apelacji – w tych samych granicach, w jakich rozstrzygał sprawę sąd pierwszej instancji, niekiedy korygowanych albo zakreślanych przez wnoszącego apelację. Postępowanie apelacyjne jest zatem kontynuacją postępowania rozpoznawczego rozpoczętego przed sądem pierwszej instancji.

Wskazując na te okoliczności, Sąd Najwyższy przeciwstawił apelację skardze kasacyjnej, której funkcja jest ograniczona do badania legalności zaskarżonego orzeczenia²⁶. W postępowaniu kasacyjnym rozpoznawana jest nie sprawa, ale – w granicach podstaw kasacyjnych – sama skarga kasacyjna, a przedmiotem rozstrzygnięcia jest jej zasadność lub bezzasadność, przy czym Sąd Najwyższy jest związany stanem faktycznym będącym podstawą zaskarżonego skargą kasacyjną orzeczenia²⁷. Następnie Sąd Najwyższy podniósł, że rozpoznawczy charakter postępowania apelacyjnego, umożliwiający prezentowanie nowości, które prowadzą zazwyczaj do zmiany (rozszerzenia) podstawy faktycznej żądania pozwu, uzasadnia wnioski, że rozstrzygnięcia sądu drugiej instancji kończące postępowanie są – pomijając postanowienia o charakterze formalnym – orzeczeniami co do istoty sprawy. Dotyczy to zarówno orzeczeń, mocą których dochodzi do oddalenia apelacji, jak i zmiany zaskarżonego orzeczenia, przy czym jest oczywiste, że jeśli sąd drugiej instancji uchyla zaskarżone orzeczenie i odsyła sprawę do ponownego rozpoznania albo odrzuca pozew lub umarza postępowania, to nie orzeka o istocie sprawy.

Oddalając apelację, sąd drugiej instancji daje wyraz pozytywnej ocenie zaskarżonego wyroku, a tym samym swej ocenie co do *meritum* sprawy. Spełniwszy swą kontrolno-rozpoznawczą funkcję, sąd apelacyjny orzeka, że nie tylko zarzuty apelacyjne okazały się nieuzasadnione, ale również, że merytoryczna ocena, dokonana z perspektywy wyższej instancji, nie daje powodów do zakwestionowania zaskarżonego orzeczenia. Innymi słowy, oddalając apelację sąd drugiej instancji stwierdza (oczywiście w granicach zaskarżenia), że niezależnie od wagi zarzutów sprawa powinna być rozstrzygnięta w taki sposób, jak uczynił to sąd pierwszej instancji. Wreszcie Sąd Najwyższy powołał się na argument wynikający z brzmienia art. 519¹ § 1 k.p.c., przewidujący – w sprawach z zakresu prawa osobowego, rzeczowego i spadkowego – dopuszczalność skargi kasacyjnej od postanowień sądu drugiej instancji „co do istoty sprawy”. Nie może być żadnych wątpliwości, że wy-

²⁶ Obecnie tę odmienność skargi kasacyjnej wzmacnia fakt, że przysługuje ona od orzeczeń prawomocnych. W momencie wydawania postanowienia z 21 kwietnia 2004 r. istniała jako zwyczajny środek zaskarżenia przysługujący w toku instancji.

²⁷ Tu Sąd Najwyższy wskazał na podobieństwo funkcji skargi kasacyjnej do funkcji dawnej rewizji.

mieniony przepis ma na względzie zarówno orzeczenia reformatoryjne, jak i orzeczenia oddalające apelację²⁸.

Argumentacja powyższa została powtórzona w uchwale z 13 stycznia 2005 r., III CZP 77/04. Sąd Najwyższy dodatkowo zwrócił jednak uwagę na kontekst historyczny zagadnienia. Wskazał ponadto na okoliczność, że brzmienie art. 386 § 1 k.p.c., według którego w razie uwzględnienia apelacji sąd drugiej instancji zmienia zaskarżony wyrok i orzeka co do istoty sprawy, nie stanowi kategorii i wystarczającej podstawy do uznania, że żadne inne orzeczenie (niż reformatoryjne) nie może być uznane za rozstrzygające o istocie sprawy.

Za prawidłowe uznać należy stanowisko, że sąd drugiej instancji oddalając apelację na podstawie art. 385 k.p.c. jest sądem, który orzeka co do istoty sprawy w rozumieniu art. 405 zd. 2 k.p.c.²⁹. Przekonuje argumentacja przedstawiona za tym stanowiskiem, a nawiązująca do charakteru apelacji i postępowania apelacyjnego według przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Rzecz jasna, argumentacja ta jest w pełni aktualna w obecnym stanie prawnym, w którym obowiązuje zasada dwuinstancyjności, a skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia przysługującym od określonych prawomocnych orzeczeń sądu drugiej instancji (por. co do procesu art. 398¹ § 1 k.p.c.). Charakter apelacji nie uległ bowiem zmianie w wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z 22 grudnia 2004 r.³⁰, która nadała skardze kasacyjnej charakter nadzwyczajnego środka zaskarżenia.

Sąd drugiej instancji, oddalając apelację, daje wyraz swej ocenie zasadności wyroku sądu pierwszej instancji, a tym samym swej ocenie co do *meritum* sprawy. Ponieważ w postępowaniu apelacyjnym dokonywana jest zarówno kontrola rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji, jak i kontynuowane jest rozpoznawanie sprawy, trzeba przyjąć, że sąd drugiej instancji, oddalając apelację, orzeka co do istoty sprawy – oddalenie apelacji jest bowiem nie tylko wynikiem ustalenia, że zarzuty apelacyjne okazały się nieuzasadnione, ale także konsekwencją samodzielnej oceny istoty sprawy przez sąd drugiej instancji. Sąd drugiej instancji, oddalając apelację, stwierdza (w granicach zaskarżenia apelacją), że sprawa powinna być rozstrzygnięta w taki sposób, jak uczynił to sąd pierwszej instancji, a nie tylko to, że zarzuty

²⁸ Sąd Najwyższy podkreślił jednocześnie, że rozważania dotyczące orzeczeń sądu drugiej instancji oddalających apelację jako orzeczeń co do istoty sprawy nie mogą być w żaden sposób odnoszone do orzeczeń Sądu Najwyższego oddalających kasację (obecnie skargę kasacyjną), co wynika z charakteru tego środka zaskarżenia i zakresu kognicji Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym.

²⁹ W doktrynie tak J. Gudowski, *Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa cywilnego procesowego (za II półrocze 1996 r.)*, PS 2001, nr 4, s. 102–103. Brak jednoznacznego stanowiska u M. Jędrzejewskiej (w:) *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ręciński, Warszawa 2003, art. 405, uw. 6–8, s. 864–865.

³⁰ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r., Nr 13, poz. 98).

przedstawione w apelacji okazały się nieuzasadnione i że nie zachodziła nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji (art. 378 § 1 k.p.c.).

Przyjmując, że orzeczenie oddalające apelację jest orzeczeniem co do istoty sprawy pamiętać należy, iż sąd drugiej instancji orzeka co do istoty sprawy również wtedy, gdy uwzględni apelację i zmienia zaskarżony wyrok (postanowienie co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym). Sąd drugiej instancji nie rozstrzyga natomiast istoty sprawy, gdy orzekając na skutek wniesienia apelacji uchyla zaskarżony wyrok. Bez względu bowiem na to, czy w wyniku uchylenia następuje odesłanie sprawy do sądu pierwszej instancji (art. 386 § 2 lub 4 k.p.c.), czy też odrzucenie pozwu albo umorzenie postępowania (art. 386 § 3 k.p.c.), sąd drugiej instancji nie orzeka wówczas o istocie sprawy. Wynika to z faktu, że albo przekazuje rozpoznanie sprawy sądowi pierwszej instancji (co wyklucza przyjęcie, iż sam orzeka co do istoty sprawy) albo stwierdza niedopuszczalność orzekania w niej co do *meritum*. W efekcie można stwierdzić, że sąd drugiej instancji będzie właściwy do wznowienia postępowania z przyczyn restytucyjnych, gdy wydał orzeczenie oddalające apelację (art. 385 k.p.c.) albo uwzględnił apelację i wydał orzeczenie reformatoryjne (art. 386 § 1 k.p.c.), jeżeli były to ostatnie orzeczenia merytoryczne w danej sprawie (art. 405 zd. 2 k.p.c.)³¹.

Karol Weitz

³¹ W razie wniesienia apelacji w sprawie i jej rozpoznania będzie to regułą; wyjątek może mieć miejsce jedynie w wypadku wniesienia skargi kasacyjnej od prawomocnego orzeczenia sądu drugiej instancji oddalającego apelację albo zmieniającego zaskarżony wyrok, gdy Sąd Najwyższy orzeknie na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c.